

МІСЦЕ ПОХОВАННЯ НКВС У БИКІВНЯНСЬКОМУ ЛІСІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НАЦИСТСЬКОЇ ПРОПАГАНДИ

Бривко Микола

Висвітлюється пропагандистська кампанія нацистської Німеччини в європейській періодиці з викриття злочину сталінського режиму у м. Києві. Виокремлюються основні тенденції пропаганди місця поховання жертв політичних репресій у Биківнянському лісі у засобах масової інформації.

Ключові слова: пропаганда, 1941, масові поховання, НКВС, Биківня.

Британський дипломат лорд Артур Понсонбі у своїй книзі «Брехня під час війни» (1928) виклав основні принципи пропаганди у воєнний час, які у наш час систематизувала Енні Мореллі. Та формулюючи їх, навряд чи А. Понсонбі вважав, наскільки вони стануть актуальними і як точно будуть відображати пропаганду тоталітарних режимів, зокрема і російського, у протистоянні з правовими основами життя демократичного суспільства.

Історіографічний дискурс нацистської пропаганди під час війни в сучасній науці є не новим і доволі вивченим. Водночас дослідники не оминали теми злочинів НКВС та місць поховання жертв політичних репресій, передусім у Львові та Вінниці (О. Маєвський [2], І.-П. Химка [7], С. Стельникович [5], Н. Крас (С. Вайнштейн) [1], О. Мельничук і В. Довганюк) [3]. Однак щодо викриття спецділянки НКВС у Биківнянському лісі біля м. Києва спостерігаються значні прогалини. І це пов'язано з недостатньою вивченістю першоджерел.

А відтак, дослідження наявних публікацій у європейських засобах масової інформації щодо одного з найбільших місць поховання жертв політичних репресій у Биківнянському лісі біля м. Києва, як об'єкта нацистської пропаганди, у контексті сучасних подій є доволі актуальним.

З початком німецько-радянській війни важливим елементом боротьби стає пропаганда, яка намагалася трактувати події у вигідному світлі для однієї зі сторін, насамперед викриваючи злочини іншої. На що і була, наприклад, спрямована Директива начальника штаба Верховного командування збройних сил Німеччини «З питань пропаганди у період нападу на Радянський Союз» від 6 червня 1941 року [4, 561]. Відповідно це знайшло своє відображення і у викритті злочинів органів НКВС, і місць поховання жертв політичних репресій.

Швидкий наступ німецьких військ з початком війни 22 червня 1941 р. і переповнення в'язниць радянської України пришвидшили розгортання з новою силою радянським режимом репресій проти так званих «ворогів народу». Та побачені злочини НКВС «вразили» німецьких військових, як і самих українців, чим відразу ж скористалася німецька пропаганда, демонструючи злочинний характер більшовизму. Наприклад з окупацією Львова 30 червня 1941 р. з'являються

перші пропагандистські листи військових, замітки й інші публікації із викриттям злочинів більшовицького режиму. Наприклад, чи не першою у Європі, німецька газета «*Völkischer Beobachter*» (м. Мюнхен) 6 жовтня 1941 р. друкує статтю «Неймовірні жахи визволеної України», із фотографіями жертв радянських репресій у Львові [12, 1]. Схожі публікації виходять в австрійських та польських виданнях. Водночас в окупованій Україні ще 5 липня 1941 р. у газеті «Українські щоденні вісті» (м. Львів) друкується подібна стаття, де вперше вказують імена страчених жертв репресій [6, 2]. Але щодо спецділянки НКВС у Биківнянському лісі (м. Київ) ми спостерігаємо певну обмеженість та особливість у висвітленні.

З окупацією міста Києва 19 вересня 1941 р. вже 21 вересня німецькі військові із залученням місцевих мешканців здійснюють пошуково-ексгумаційний огляд спецділянки НКВС у Биківнянському лісі. Та лише через тиждень німецька влада почала повідомляти у засобах масової інформації про це місце поховання жертв репресій. Найбільш поширеною є стаття військового кореспондента А. Петера Коллмуса, текст якої широкому загалу відомий через публікацію у газеті «*Berliner Boersen-Zeitung*» (м. Берлін) [10, 3], що вийшла 30 вересня 1941 р., хоча більшість науковців вважали що газета вийшла 29 вересня.

Проте, 29 вересня стаття А. Петера Коллмуса виходить в інших засобах масової інформації Європи. Зокрема, у додатку «*Neuete Zeitung*» («Нова газета») (№ 190) австрійської газети «*Innsbrucker Nachrichten*» [8, 7] чи в «*Wiener Neueste Nachrichten*» [9, 2], або в нідерландській газеті «*Nieuwe apoldoornsche courant*», яка повідомляла, що знайдено іще одне місце поховання, де поступово було з'ясовано, що усе це місце являло собою одну братську могилу. А за заявою місцевого мешканця ще у 1939 р. вхід до ділянки, огороженої парканом, був заборонений [11, 1]. Подібну публікацію, друкують і інші нідерландські, словацькі газети.

До того ж 29 вересня 1941 р. у низці німецьких і польських видань виходять зовсім короткі замітки про знаходження місця поховання у Биківнянському лісі із посиланням саме на повідомлення Петера Коллмуса.

Отже, головними особливостями висвітлення злочину радянської влади біля м. Києва, порівняно зі Львовом чи Вінницею, є:

- 1) викриття подавалося як звичайне буденне інформаційне повідомлення, чого не було у липні 1941 р. у Львові чи у 1943 р. у Вінниці;
- 2) публікації були одного автора і спиралися на «свідчення» однієї людини, що демонструє стриманість німецької влади у використанні цього інформаційного приводу в нацистській пропаганді.

Водночас наведені матеріали яскраво демонструють, як здійснювалися на практиці основні принципи військової пропаганди Артура Понсонбі однією із ворожих сторін проти іншої, та ширше розкривають джерельну базу у вивченні масового поховання у Биківнянському лісі біля м. Києва.

Джерела та література

1. Крас Нил. Периодика III-го Рейха о Винницкой трагедии. 2016. URL: <https://proza.ru/2016/03/20/1938> (дата звернення: 16.05.2022).
2. Маєвський О. Відображення Вінницької трагедії у дзеркалі нацистської пропаганди. *Український історичний збірник*. 2017. Вип. 19. С. 240–257.
3. Мельничук О., Довганюк В. «Вінницька трагедія» в ідеологічному протистоянні Німеччини та СРСР на завершальному етапі війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Історія*. 2020. Т. 31(70). № 3. С. 48–58.
4. Нюрнбергский процесс. Сборник материалов в 8-ми томах. Т. 3 / сост., авт. предис., отв. ред. Н. С. Лебедева. Москва: Юридическая литература, 1989.
5. Стельникович С. Вінницька трагедія як основа німецької антирадянської пропаганди (травень–жовтень 1943 р.). *Вінниччина в роки Другої світової війни: 1939–1945: Матеріали XXVI Всеукраїнської наук. іст.-краєзнавчої конф. 10–11 жовтня 2014 р.* Вінниця, 2014. С. 277–285.
6. У львівських тюрмах НКВД. *Українські щоденні вісти (Львів)*. 1941. 5 липня (№ 1). С. 2.
7. Himka J. P. Ethnicity and the Reporting of Mass Murder: Krakivs'ki visti, the NKVD Murders of 1941, and the Vinnytsia Exhumation. *Shatterzone of empires: Coexistence and Violence in the German, Habsburg, Russian, and Ottoman Borderlands.* / ed. by O. Bartov, E. D. Weitz. Bloomington: Indiana University Press, 2013. P. 378–398.
8. Kollmus A. Peter. GPU-Morde auch in Kiew aufgedecrt. *Innsbrucker Nachrichten*. 1941. 29 September (№ 229). S. 7.
9. Kollmus A. Peter. GPU-Morde auch in Kiew aufgedecrt. *Wiener Neueste Nachrichten*. 1941. 29 September. S. 2.
10. Kollmus A. Peter. GPU-Morde auch in Kiew: Hunderte der zu Tode Gequälten verscharrt. *Berliner Börsen-Zeitung*. 1941. 30 September (№ 456). S. 3.
11. Ontzettende vondsten in Kiev. *Nieuwe apoldoornsche courant*. 1941. 29 September. S. 1.
12. Unvorstellbare Greuel der befreiten Ukraine. *Völkischer Beobachter* (Berlin). 1941. 6 Juli. S. 1.